2. *Козак І.Г. Філософські проблеми здорового способу життя як фактор національного відродження // Освіта в галузі фізичної культури: стан, проблеми, перспективи. Мат. Всеукр. наук. конф. присв. 50-річчю ЛДІФК, 9-11 жовтня 1996 р. – Львів, 1996. – ч. 1. с. 235.*

PROBLEM OF VALEOLOGIC EDUCATION IN THE PEDAGOGICAL LEGACY OF G. VASHENKO

ANDRIY OKOPNYJ

Lviv State Institute of Physical Culture

The article discovers the principal aspects of health promotion o valeological education which are lighted in works of famous Ukrainia pedagogue of past Grygorij Vashchenko. Leaning on pedagogical inheritanc he motivated necessity of studding the valeology in the connection wit substance of physical training.

Я.ЧЕПІГА (ЗЕЛЕНКЕВИЧ) ПРО ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

РОМАН ЯБЛОНСЬКИЙ

Волинський обласний ліцей – інтернат

В історії української педагогічної думки період кінця XIX – перши десятиліть XX ст. потребує концептуального переосмислення. З-помі інших проблем особливості фізичного виховання належать до наймен з'ясованих. Система фізичного виховання цього етапу вибудовувалася н національному грунті й була невід'ємною складовою гармонійно розвитку особистості. Така специфіка фізичного виховання простежуєть й у баченні Я.Ф.Чепіш (Зеленкевича) – видатного українського педагога освітнього діяча.

Я.Чепіга вважав, що "освітити дитину – значить розвинути духовно й фізично; задовольнити прагнення її природи згідно з загальн людськими принципами добра і правди; зберегти гармонію її розвитк (1,15). Отже, у виховному процесі треба обов'язково враховува "природу" дитини: не тільки психологічні, фізичні, але й національ особливості. Як писав Я.Чепіга, дитина "складається в дорослу людину грунті своєї фізіологічної єдности з народом" (1, с.17) в конкретно соціальному середовищі. Тому основою у формуванні особистості м бути національне виховання: "тільки вільним вихованням можна зберег

ток і діяльність творчої сили нації" (1, с.22). Я.Чепіга постійно наголошував, що саме національне виховання відповідає загальнолюдським ідеалам добра й справедливості й забезпечує гармонію духовного й фізичного життя особистості.

Простежуючи особливості фізичного виховання дітей на різних вікових етапах, Я.Чепіга передусім наголошує на значенні рухової активності. Дослідник на основі тривалих психолого-педагогічних спостережень доходить висновку про те, що нормальним проявом життєдіяльності дитини є рух. "Дитина, пише Я.Чепіга в статті "Значіння руху й діяльности в розвитку дитини", - змагається зміцнити, розвинути свій організм працюваннями, що зв'язані з рухальною діяльністю. Вона бігає, плигає, плаває, перекидається..." (2, с.118). Отже, дитина "шукає виходу енергії в діях, яка (енергія. – Р.Я.)...не стримується зовнішніми причинами..." (2, с.118).

Примітно, що досліджуючи цю важливу проблему, Я.Чепіга прагне з'ясувати її історію: як у світовій практиці природну потребу дитини в русі використовували з виховною метою. Ще в Давній Греції спостерегли інстинктивне намагання дитини до руху. Згодом ціла плеяда педагогів і філософів (Рабле, Монтень, Руссо, Песталоцці, Фребель та ін.) прагнули "зробити сидячу, нерухому систему виховання й освіти на діяльну, щоб через рух, досвід, живу працю могла дитина визрівати фізично і духовно" (2, с.118). Я.Чепіга твердить, що всю освіту й виховання дитини треба проводити через рух. Саме рух є грунтовним принципом, обов'язковим при здобуванні знаннів в сфері фізичного, розумового і соціального або морального виховання" (2, с.125).

Рухову активність дитини Я.Чепіга розглядає в органічній єдності з ігровою діяльністю. Гра, за спостереженням педагога, є обов'язковою частиною виховного процесу. Дослідник не надає переваги жодному з видів виховання: чи то естетичному чи розумовому, чи фізичному і т.п., вважає розглядає їх синтез. І засобом, який найоптимальніше поєднує всі ці види виховання, на думку Я.Чепіги, є гра. Більшість сучасників педагога твердили про гру як дієвий соціальний фактор, що сприятиме становленню людини як особи суспільної, наголошували на пізнавальному чи естетичному моментах, і лише окремі, скажімо, П.Лесгафт, а згодом і С.Русова, вбачали у грі вагомий засіб фізичного виховання.

Я.Чепіга у своїх педагогічних міркуваннях підтверджує всі ці аспекти. Більше того, дослідник проектує виховний засіб гри на еволюційну теорію, яка "шукає залежності рухів м'язів і нервової діяльности" (3, с.85). Згідно еволюційної теорії гра – своєрідний "відгук історичної діяльности раси, що доноситься до наших часів через низку поколінь, як інстинкт, що при певних педагогічних впливах

перетворюється у вищі потяги, стремління й покликання..." (3, с.86). На думку Я.Чепіги, період гри у розвитку людини існує "для того, щоб удосконалити свою природу і приготувати себе для широкого фізичного, розумового, морального або суспільного росту для здобування звичок потрібних в боротьбі за існування" (3, с.86).

Фізичний аспект гри Я.Чепіга розглядає у плані єдності фізичного виховання і трудового. Для визначення такої сутності гри та її значення для дитинства й інших періодів розвитку людини, науковець осмислює існуючі на той час теорії гри. Він розглядає, зокрема, найдавнішу теорію гри – теорію відпочинку, згідно якої гра – це відпочинок організму стомленого фізично або розумово. Я.Чепіга заперечує цю теорію грунтуючи конкретними життєвими фактами. "Так діти, як і молоді тварини взагалі найбільш граються зраня, цеб-то тоді, коли сон вночі зміцнив їх сили, підвищив енергію... Далі, коли б гра з'являлася відпочинком, то діти не стомлювали б себе грою так, як це буває в житті" (3, с.86). Підтвердженням цього, за спостереженням педагога, є те, що після "рухальної гри" дитину в спокійному нерухомому стані охоплює сон. *Наступне: "чим організм молодший, тим частіше він вимагає відпочинку* навіть сну від самої гри" (3, с.87). Отже, *доходить висновку вчений, гра* не відпочинок, оскільки вимагає певної витрати енергії.

Я.Чепіга аналізує також теорію достатку енергії. Ця теорія пропагує думку, що "зібрана й не витрачена енергія шукає виходу й прикладання" (3, с.87), дитина зокрема знаходить "вихід цій енергії в безупинній грі, праці й розвагах" (3, с.87). Вважається, що "у молодої істоти виявлення витрати цього достатку енергії іде по природніх витворених шляхах у мозкових центрах" (3, с.87). Я.Чепіга заперечує основи й цієї теорії. Якщо вона підтверджує ігрову діяльність молодих тварин, оскільки "кожна порода грається одноманітно, згідно з тим інстинктивним нахилом, що відповідає її майбутньому виду існування" (3, с.87), то це зовсім не стосується людини. "Кожна дитина, - твердить Я.Чепіга, - грається індивідуально, особливо, і зовсім не завше повторює звичні рухи" (3, с.87). Наступне, на чому наголошує дослідник, це те, що діти граються не тільки після сну чи відпочинку, коли є надлишок енергії. Діти граються і після фізичного чи розумового напруження. Ця теорія не пояснює також чому діти граються після тяжкої хвороби, хоч тут ніяк не можна говорити про надлишок енергії. На основі цих спостережень Я.Чепіга доходить висновку, що "достаток енергії дає можливість виявленню дитини в іграх, працюваннях, подібних на гру, але це зовсім не значить, що тільки достаток енергії спричиняється до того, що дитина грається" (3, с.87).

Третя теорія гри, яку осмислює Я.Чепіга, - теорія атавізму, прихильники якої вважають гру виявом у дитини діяльності минулих

нелінь, що зберігається в ній згідно біоенергетичного закону, згідно еволюційної теорії. За цією теорією гра є "потрібне працювання до повного знищення рудиментарних і нині вже цілком не корисних функцій" (3, с.87). Однак, за спостереженням Я.Чепіги, факти твердять протилежне: ігри "не зменшують, а збільшують ті здібності, які знаходять місце в них" (3, с.88). Педагогічна практика доводить, що характер гри в дітей часто визначає "ті властивості, які вона через працювання змагається виховати і які...умовлюють її напрямок в дальнішому розвитку" (3, с.88). Тому Я.Чепіга вважає, що теорія атавізму є абсолютно неправомірною, вона не може задовільнити ні педагогів, ні психологів.

Велике значення Я.Чепіга надає біологічній теорії, згідно якої основа гри – роль інстинктів у виявленні майбутньої діяльності. За цією теорією ігри дітей, набуваючи форм діяльності дорослих, є "підготовчими працюваннями *до справжнього життя" (3, с.88). У нижчих тварин* ця підготовча стадія нетривала. Чим вищий еволюційний розвиток тварини, тим спадкові нахили, інстинкти менше сформовані й не можуть відразу виконувати свого призначення. Ці інстинкти треба розвинути відповідними працюваннями" (3, с.88). Завдання ігрової діяльності дітей полягає не тільки у становленні чоловічого й жіночого організму, але й у формуванні людини як особи суспільної. Навівши такі утверджуючі аргументи біологічної теорії гри, Я.Чепіга разом з тим вважає, що "підготовчі працювання інстинктів не для всіх видів гри є збуджуючою причиною" (3, с.88). Дослідник простежує, як зміни умов оточення відбиваються на будові тіла тварин: непотрібні організми тіла зникають, натомість з'являються нові, вмотивовані потребою певного середовища. Отже, доводиться, що ця теорія не зовсім з'ясовує сутність гри та її завдання.

На основі грунтовного аналізу існуючих теорій Я.Чепіга доходить висновку про те, що немає теоретичного обгрунтування, "що саме примушує дитину вибирати ті або інші ігри, ті або інші рухи, ту або іншу діяльність" (3, с.89). Спільне у різних поглядах на гру полягає в тому, що дитинство це період в розвитку людства, примітивний за своєю діяльністю, яка майже виключно пов'язана з фізіологічним ростом в розвитком організму. Як зауважує Я.Чепіга, це "період безупинних працювань органів над своїм удосконаленням для поширення приймань дій та образів; період ясно виявленого фізичного і, захованого для спостережень, внутрішнього психичного життя" (3, с.89).

Я.Чепіга вважає, що психологом не вдалося точно визначити характерні особливості дитинства, назвавши його грою, оскільки цей термін тільки визначає форму діяльності, не з'ясовуючи її змісту. Гра – це природний підготовчий засіб до майбутньої діяльності в суспільстві.

Однак дослідник *становить* питання: яким чином гра, що не має ні зовнішньої мети, ні свідомих завдань, може бути єдиним *підготовчим* засобом до свідомого життя в суспільстві (тобто: чи може несвідоме сприяти становленню свідомого)?

Опрацювавши значний теоретичний і практичний матеріал з особливостей ігрової діяльності дитини, Я.Чепіга зробив узагальнюючий висновок про те, що "гра є справді природня здібність, що переплітаючися з інстинктами, відіграє велику роль у вихованні дитини" (3, с.89). Окрім того, Я.Чепіга дотримується думки, що гра сприяє утворенню звичок, сутність яких дослідник розглядає у двох аспектах. Згідно першого гра "складає звички…до працювань, які…дають задоволення молодому організмові – як біганина, гра в м'яча, катання на сковзунах, гойдалка, і т.ин." (3, с.89-90). По-друге, ігри "складають звички до діяльности, труда" (3,90), сприяють отриманню задоволення і насолоди від праці. Другий момент безпосередньо пов'язаний із розумінням дитиною сутності гри. Для неї гра – серйозна праця. Тому ймовірно, що "чим більше дитина любить гратися, тим певніш, що вона любитиме працювати" (3, с.92). Як правило, гра виникає з ініціативи дитини, а не задається зовні, в той час, як праця – переважно з примусу. Педагогам треба вміло використовувати засіб гри у формуванні основних трудових навичок, як фізичного, так і розумового плану. Отже, треба "щоби дитина в грі знаходила труд, і щоби труд ставав грою. В умінні об'єднати це методично й полягає мистецтво виховання" (3, с.95).

Особливу увагу Я.Чепіга приділяє м'язовій діяльності в грах. Дослідник наголошує, що існує лише невелика група ігор, котрі не вимагають праці м'язів. В основному й ігри, й фізична праця взагалі "сполучені з м'язевою діяльністю" (3, с.95). Отже, виховний момент праці має враховувати "все те, що сполучене з витратою фізичної енергії через працю м'язів" (3, с.95).

Я.Чепіга наголошує, що у педагогічній системі тривалий час "дитина розглядалася як особа, яка складалась лише з інтелекта і що лише цей інтелект шляхом працювань пам'яти і можна було розвивати. Зовсім не брався на увагу фізичний бік дитини і не доцінювалась вихователями роля фізичної діяльности в розвитку інтелекта. Байдужість до другої частини, рівноцінної першій з боку фізіології, була злочинною і з боку батьків, громадянства і держави" (3, с.96).

Окрім того, дослідник прагне простежити особливості ручної праці в якій сконцентровано і вплив середовища, і вираження "внутрішніх інтересів" дитини. Дитина, активно сприймаючи органами чуття різноманітні речі, має певний імпульс до праці. "Співробітництво рук, ніг, плечей, спини, всіх почуттів з головою, з розумом, -підкреслює Я.Чепіга

той ідеальний стан дитини, при якому виховання не тільки стає природнім, але надзвичайно корисним, радісним, повним щастя від повноти переживань і гармонії вчуттів. Це є стан здоров'я фізичного й духовного, є нормальні умови росту й розвитку. Дитина вимагає руху, вимагає діяльности, як вимагає її організм задовольняючого живлення" (3, с.97-98). Отже, ручна праця – це форма діяльності, в якій виражені інтереси дитини в задоволенні розумових, фізичних і духовних потреб організму.

Ставлячи завданням виховання формування гармонійно розвинутої цілісної особистості, Я.Чепіга доводить, що цей складний процес має йти з урахуванням вікових психологічних і фізичних особливостей дитини, зокрема її постійної потреби в руховій та ігровій активності. Зосереджуючи фізичний аспект цих видів діяльності дитини, педагог констатує їх взаємозв'язок з працею. Отже, фізичне виховання дітей, за І.Чепігою, має поєднувати різні засоби.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Чепіга Я. Народній учитель і національне питання // Світло. – 1922. - №1 -С.15-25.*

2. *Чепіга Я. Значіння руху й діяльности в розвитку дитини // Шлях освіти. – 1922. - №2. – С.118-126.*

3. *Чепіга Я. Труд, і гра яко фактори виховання // Шлях освіти. – 1922. - №9-10.- С.85-104.*

YA.CHEPIGA ON PARTICULARITIES OF PHYSICAL EDUCATION A CHILDREN

ROMAN JABLONSKYI

The article deals with the theoretical problems of physical training of children in the pedagogical works of I. Chepiga. It is stressed that need of children to move is realized in games. The main thought in the pedagogical system of I. Chepiga is that physical training is obligatory in the formation of harmoniously developed personality.